

ЗАХИСТ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА ОРГАНАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ЯК ЕЛЕМЕНТ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

PROTECTION OF RIGHTS AND FREEDOM OF HUMAN AND CITIZENS BY NATIONAL POLICE ORGANS AS A NATIONAL SECURITY ELEMENT

Циганенко А.А.,

помічник судді *Окружного адміністративного суду міста Києва*

Проаналізовано основні напрями діяльності Національної поліції щодо захисту прав і свобод людини у контексті забезпечення національної безпеки України. Розкрито роль нормативно-правового регулювання діяльності Національної поліції України у цій сфері. Визначено шляхи удосконалення діяльності Національної поліції України у процесі реалізації захисту прав і свобод громадян. Визначаються проблемні аспекти діяльності Національної поліції України щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Пропонуються шляхи подолання проблем нормативного регулювання діяльності Національної поліції України у сфері забезпечення прав і свобод людини і громадянина з позиції національної безпеки.

Ключові слова: адміністративне право, права і свободи людини, національна безпека, Національна поліція України, Україна.

Проанализированы основные направления деятельности Национальной полиции по защите прав и свобод человека в контексте обеспечения национальной безопасности Украины. Раскрыта роль нормативно-правового регулирования деятельности Национальной полиции Украины в этой сфере. Определены пути совершенствования деятельности Национальной полиции Украины в процессе реализации защиты прав и свобод граждан. Определяются проблемные аспекты деятельности Национальной полиции Украины по обеспечению прав и свобод человека и гражданина. Предлагаются пути преодоления проблем нормативного регулирования деятельности Национальной полиции Украины в сфере обеспечения прав и свобод человека и гражданина с позиции национальной безопасности.

Ключевые слова: административное право, права и свободы человека, национальная безопасность, Национальная полиция Украины, Украина.

The main directions of the activities of the National Police in protecting human rights and freedoms in the context of ensuring the national security of Ukraine are analyzed. The role of normative-legal regulation of activity of the National Police of Ukraine in this area is revealed. The ways of improving the activities of the National Police of Ukraine in the process of realizing the protection of the rights and freedoms of citizens are determined. The problematic aspects of the activities of the National Police of Ukraine regarding the rights and freedoms of the person and citizen are determined. The ways of overcoming the problems of normative regulation of the activities of the National Police of Ukraine in the field of ensuring the rights of human and citizens' freedoms from the standpoint of national security are proposed.

Key words: administrative law, human rights and freedoms, national security, National Police of Ukraine, Ukraine.

У сучасному світі ступінь захисту прав і свобод людини є важливим показником досягнутого суспільством та державою рівня національної безпеки. Формування і здійснення державою та її правоохоронними органами захисту прав і свобод людини є складним процесом, спрямованим на оновлення, удосконалення засад внутрішньої безпеки країни.

В Україні на тлі глибоких соціально-економічних, політичних, ідеологічних і культурних перетворень створення належних умов для реального забезпечення прав і свобод особи є актуальною теоретичною і практичною проблемою. Окремі аспекти цієї проблеми досліджували такі вчені, як В. Авер'янов, В. Андрушко, Н. Армаш, Д. Беззубов, О. Бандурка, В. Бесчастний, Ю. Битяк, І. Бородін, С. Благовісний, В. Букач, В. Вознюк, К. Волинка, І. Гамалій, Д. Гараджаєв, А. Головін, О. Горова, Т. Дашо, О. Домбровська, А. Комзюк, С. Ківалов, О. Негодченко, Н. Нижник, М. Панов, В. Тихий та інші. Але поза увагою дослідників залишилась низка питань.

Метою статті є аналіз особливостей діяльності органів внутрішніх справ України щодо захисту прав і свобод людини у контексті забезпечення національної безпеки, засад державного регулювання діяльності ОВС у цій сфері, шляхів удосконалення такої діяльності.

Права і свободи захищаються діяльністю правоохоронних органів України постійно в часі і просторі [1]. «Людина прийшла до суспільства не для того, щоб мати менше прав, ніж вона мала раніше, а для того, щоб ці права краще оберігати» – справедливо наголошував Т. Пейн [2].

Завдання держави, яка претендує на те, щоб називатися правовою, полягає не тільки у тому, щоб визнати за своїми громадянами наявність основних природних людських прав і свобод (оскільки не держава дарує останні, проте вона має реальну здатність обмежити їх або зовсім виключити із життя суспільства), а у тому, щоб, проголо-

сивши такі права і свободи, забезпечити можливість їх реалізувати та забезпечити безпеку особи [3].

Серед державних органів, на які покладено обов'язок здійснення заходів щодо забезпечення конституційних прав і свобод громадян, важливе місце відводиться органам внутрішніх справ. Вони, порівняно з іншими правоохоронними структурами, вирішують найбільше питань, пов'язаних із забезпеченням прав і свобод людини. На ці органи покладаються функції захисту прав та свобод громадян від протиправних посягань та забезпечення громадської безпеки [4].

До основоположних засад державного регулювання діяльністю Національної поліції України у сфері забезпечення внутрішньої безпеки країни, суспільства і громадянина належить принцип гарантії безпеки особи. Науковці його визначають як сукупність загальносоціальних, політичних, юридичних та організаційних умов і засобів, що використовуються Національною поліцією України з метою забезпечення безпеки особи від можливих посягань [5]. Реалізація цього принципу зазвичай означає «регламентований нормами права, демократичний за своїм змістом і формами здійснення процес, який забезпечує кожному громадянину ті матеріальні та духовні блага, які лежать в основі належних йому суб'єктивних прав, а також захист цих прав від будь-яких посягань» [6].

Взірець, до якого повинні прагнути всі народи й держави щодо реалізації принципу гарантії безпеки особи, закладений у таких міжнародних документах, як Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р., Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. тощо [7].

Принцип гарантування безпеки особи, який був закріплений у міжнародних документах, отримав свій подальший розвиток у нормах національного законодавства, зокрема, в Конституції України, яка визначає права, свободи

та обов'язки людини та громадянина як важливе завдання національної безпеки України, компетенцію, повноваження та коло суб'єктів їх забезпечення [8], Законах України «Про ратифікацію конвенції про захист прав і основних свобод людини» від 17.07.1997 р., «Про національну поліцію» від 2015 р. «Про національну безпеку» від 2018 р. та низки інших нормативних актів [9].

Ці нормативно-правові акти є основою державного регулювання діяльності Національної поліції України щодо забезпечення захисту особи як важливого завдання у контексті національної безпеки. Таке правове регулювання здійснюється з метою:

- визначення кола суспільних відносин, що потребують забезпечення з боку органів внутрішніх справ (у таких випадках у нормативних актах зазначаються зміст, сфери здійснення, перелік суб'єктів, які користуються тією чи іншою можливістю);

- розмежування повноважень (прав та обов'язків) різних служб органів внутрішніх справ та їх посадових осіб під час забезпечення реалізації прав і свобод громадян (необхідне чітке визначення прав та обов'язків конкретних посадових осіб органів внутрішніх справ щодо громадян, державних органів та їх представників, громадських організацій, чітка правова регламентація профілактичних заходів, засобів переконання і примусу, умов, порядку, підстав їх застосування);

- закріплення видів та заходів відповідальності співробітників органів внутрішніх справ за невиконання або неналежне виконання певних повноважень щодо забезпечення прав і свобод громадян (зміст цієї мети полягає у забезпеченні принципу законності в діяльності органів внутрішніх справ) [10].

Регулятивну роль у забезпеченні реалізації прав і свобод громадян відіграє нормотворча діяльність МВС України, яка здійснюється за допомогою нормативно-правових актів [10].

До них належать: 1) накази МВС України, що видаються на підставі й на виконання чинного законодавства; 2) накази, що регламентують діяльність окремих органів (підрозділів) МВС щодо захисту прав та свобод громадян; 3) накази, що регламентують питання організації та здійснення спільних заходів МВС України з іншими органами державної виконавчої влади щодо забезпечення прав і свобод людини у сфері охорони публічного порядку та публічної безпеки; 4) накази МВС України, які регулюють діяльність Національної поліції України, що забезпечує конкретні конституційні права і свободи громадян; 5) акти Кабінету Міністрів України [11].

Наявність у Законі України «Про національну поліцію» ст. 2 «Завдання поліції» пункту 2 «охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави» [12] свідчить, що повага до гідності особи та забезпечення прав громадян – пріоритетний напрям у діяльності Національної поліції України.

Ст. 7 «Дотримання прав і свобод людини» вказаного закону як одне з основних їх завдань визначає «Під час виконання своїх завдань поліція забезпечує дотримання прав і свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, а також міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, і сприяє їх реалізації». Хоча можливості щодо забезпечення та захисту прав особи не безмежні, вони зумовлені передусім компетенцією Національної поліції України у цій сфері.

Компетенція Національної поліції України щодо забезпечення реалізації загальнонародських стандартів прав людини реалізується в різних сферах, зокрема під час виконання завдань, що передбачені статтею 2 «Про національну поліцію»: «Завданнями поліції є надання поліцейських послуг у сферах: 1) забезпечення публічної безпеки і порядку; 2) охорони прав і свобод людини, а також інтер-

есів суспільства і держави; 3) протидії злочинності; 4) надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги» [12].

Доцільно зазначити, що основні напрями діяльності Національної поліції України щодо забезпечення і захисту прав і свобод людини та громадянина в контексті національної безпеки впливають безпосередньо з тих завдань, виконання яких покладено на ці органи чинним законодавством. Вони спрямовані на:

- здійснення превентивної та профілактичної діяльності, спрямованої на запобігання вчиненню правопорушень;

- вжиття заходів, спрямованих на усунення загроз життю та здоров'ю фізичних осіб і публічній безпеці, що виникли внаслідок учинення кримінального, адміністративного правопорушення;

- вжиття заходів для забезпечення публічної безпеки і порядку на вулицях, площах, у парках, скверах, на стадіонах, вокзалах, в аеропортах, морських та річкових портах, інших публічних місцях;

- вжиття всіх можливих заходів для надання невідкладної, зокрема, домедичної і медичної допомоги особам, які постраждали внаслідок кримінальних чи адміністративних правопорушень, нещасних випадків, а також особам, які опинилися в ситуації, небезпечній для їхнього життя чи здоров'я;

- забезпечення безпеки взятих під захист осіб на підставах та в порядку, визначених законом;

- у межах своєї компетенції, визначеної законом, здійснює контроль за дотриманням вимог законів та інших нормативно-правових актів щодо опіки, піклування над дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, вживає заходів щодо запобігання дитячій бездоглядності, правопорушенням серед дітей, а також соціального патронажу щодо дітей, які відбували покарання у виді позбавлення волі;

- вжиття заходів для запобігання та протидії домашньому насильству або насильству за ознакою статі;

- вжиття заходів для забезпечення публічної безпеки і порядку під час примусового виконання судових рішень і рішень інших органів (посадових осіб), а також вживає заходів, спрямованих на усунення загроз життю та здоров'ю державних виконавців, приватних виконавців та інших осіб, які беруть участь у вчиненні виконавчих дій, здійснює привід у виконавчому провадженні, здійснює розшук боржника чи дитини у виконавчому провадженні у випадках, передбачених законом або рішенням суду [13].

Таким чином, процес реалізації органами Національної поліції безпеки особи включає декілька аспектів.

По-перше, він вимагає створення доцільного порядку забезпечення особистих прав громадян відповідно до рівня соціально-економічного та політичного розвитку країни. По-друге, необхідно сприяти забезпеченню дотримання цього порядку, вдосконаленню його, а в разі зміни певних умов Національна поліція України зобов'язана привести його у відповідність з ними. По-третє, він забезпечує правозастосовчу діяльність посадових осіб органів внутрішніх справ у сфері реалізації прав та свобод громадян [14].

Загалом діяльність Національної поліції України у сфері забезпечення прав і свобод людини характеризується чітко означеною двовекторністю.

Перший напрям пов'язаний з адміністративно-правовими засобами забезпечення, другий – з реалізацією норм адміністративного та адміністративного процесуального права.

А це, як наголошує О. Негодченко, зумовлює свою чергою такі напрями діяльності Національної поліції, як адміністративна, оперативно-розшукова, кримінально-

процесуальна, та всі складники системи Національної поліції України [15]. Згідно з цим відбувається розподіл компетенції між їх організаційними структурами, визначається різноманітність форм, методів їх роботи, заходів, що ними здійснюються, тощо. Водночас органи Національної поліції забезпечують також окремі права і свободи людини, які не пов'язані з правоохоронною діяльністю, а передбачають надання відповідних послуг.

Доцільно зазначити, що функції Національної поліції України щодо забезпечення прав і свобод людини в контексті національної безпеки реалізуються в конкретних формах їх діяльності [16]. Ці форми визначаються сукупністю однорідних конкретних дій працівників Національної поліції України, які пов'язані зі створенням оптимальних умов для вільної реалізації прав і свобод людини, а також спрямовані на попередження та усунення негативних факторів, що ускладнюють їх реалізацію. Це, зокрема, організаційна, юридична та адміністративна форми діяльності Національної поліції України, які тісно пов'язані і взаємодіють одна з одною, незважаючи на різний зміст.

Юридична форма діяльності Національної поліції України за своїм змістом, суттю і властивостями, як зазначає один із провідних фахівців у сфері проблем правоохоронної діяльності Н. Армаш, охоплює нормотворчу, правозастосовчу й правоохоронну діяльність [2].

Найважливішою формою діяльності Національної поліції України є правоохоронна. Її особливість полягає у тому, що вона виявляється у разі виникнення протиправної поведінки суб'єкта. Відповідно до чинного законодавства Національної поліції України надані повноваження щодо припинення такої поведінки і застосування спеціальних заходів державного примусу.

Організаційна форма необхідна для створення умов з метою забезпечення виконання правозастосовних актів, що регламентують діяльність Національної поліції України у сфері забезпечення особистих прав і свобод людини та громадянина. Ця форма виявляється у різних аспектах діяльності Національної поліції України.

По-перше, вона реалізується безпосередньо в цих органах шляхом проведення нарад, курсів службової підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації своїх працівників, інспекторських перевірок, індивідуально-виховної роботи. По-друге, вона включає роботу з громадськістю, виступи керівного складу Національної поліції України перед населенням, тематичні лекції, повідомлення у ЗМІ тощо. По-третє, до неї треба віднести роботу із заявами та повідомленнями громадян, аналітичними матеріалами моніторингу щодо стану забезпечення прав і свобод людини Національною поліцією України.

Основними проблемами в адміністративній діяльності Національної поліції України щодо забезпечення прав та свобод людини є:

- реалізація прав і свобод людини в адміністративно-правових відносинах, коли сторонами процесу є громадянин та працівники НПУ;
- активізація ролі людини у відстоюванні своїх прав, свобод і законних інтересів та скасування монопольного права держави на охорону її прав і свобод;

– формування ефективної адміністративно-процесуальної бази взаємовідносин людини та посадової особи НПУ;

– створення системи противаг у відносинах людини з державними органами та їхніми посадовими особами, призначенням якої є створення максимально рівних умов для нейтралізації правопорушень та зловживань з боку представників влади;

– вдосконалення правозахисної практики в діяльності Національної поліції України.

Виконуючи завдання адміністративної діяльності, працівники Національної поліції України повинні поважати гідність особи і виявляти до неї гуманне ставлення, захищати права людини, незалежно від її соціального походження, майнового та іншого стану, расової та національної належності, громадянства, віку, мови та освіти, ставлення до релігії, статі, політичних та інших переконань.

Таким чином, особливості діяльності НПУ щодо забезпечення прав і свобод людини визначаються засобами та методами цієї діяльності, які залежать від рівня соціально-економічного та політичного розвитку країни і завдань забезпечення національної та суспільної безпеки.

Серед актуальних завдань підвищення ефективності діяльності НПУ щодо захисту прав і свобод людини постає проблема удосконалення нормативно-правових актів, що регулюють дану сферу. Доцільно зазначити, що вони не повною мірою послідовні і, що дуже важливо, недостатньо адаптовані до сучасних соціальних реалій. Зокрема, вони характеризуються неконкретним визначенням завдань, функцій, повноважень НПУ щодо забезпечення прав і свобод людини у сфері охорони публічного порядку та публічної безпеки. У чинних нормативно-правових актах нерідко виявляються суперечності між затвердженою на цей час державою правовою політикою у сфері забезпечення прав і свобод людини та правореґулюючим інструментарієм втілення її в життя.

Для усунення прогалин у законодавстві України щодо нормативно-правового закріплення прав і свобод людини та громадянина, їх правових гарантій, а також у діяльності НПУ щодо їх забезпечення необхідно розробити та прийняти Закони України «Про повноваження Національної поліції України» та «Про правоохоронні органи України»; доповнити та внести зміни до Конституції України, прийняти Кодекс прав і свобод людини, в якому повинні бути визначені принципи діяльності органів виконавчої влади, зокрема і НПУ, щодо забезпечення прав та свобод людини, міститися узагальнений перелік прав і свобод, їх конституційні гарантії, процедура їх забезпечення, порядок відновлення. Важливо привести нормативні акти МВС України у відповідність до міжнародних стандартів у сфері забезпечення прав і свобод людини.

Загалом діяльність Національної поліції України щодо захисту прав і свобод людини як важливої умови забезпечення національної безпеки держави буде відповідати вимогам ефективності за умов належного її законодавчого, організаційного та наукового забезпечення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бринь Т.О. Питання забезпечення конституційних прав і свобод людини в сучасних умовах. *Проблеми законності* [Текст] : респ. міжвід. наук.зб. Вип. 84.: [б. в.], 2006. С. 26–33.
2. Пейн Т. Права людини [Текст] : монографія ; пер. з англ. І. Савчак. Львів : Літопис, 2000. С. 48.
3. Григонис Э.П. Органы внутренних дел в механизме правового государства (теоретико-правовой аспект) [Текст] : дис...канд. юрид. наук : 12.00.01. СПб. : [б. п.], 1995. С. 15, 16.
4. Кулага Е.В. Утверждения и обеспечения прав и свобод людини и гражданина в деятельности органов внутренних дел. *Предпринимательство, хозяйство и право* [Текст]. 2002. № 12. С. 92–95.
5. Тихий В. Право людини на безпеку (конституційно-правові аспекти). *Вісник Конституційного Суду України* [Текст]. 2000. № 6. С. 57–61.
6. Витрук Н.В. Реализация прав и свобод личности как процесс [Текст] / В. Витрук, В.В. Копейчнков. Москва : Юриздат, 1983. С. 64.
7. Международные документы по правам человека [Текст] / сост. В.М. Тертышник. Арсис, ЛТД, 2000. 288 с.
8. Букач В. Зміст конституційних політичних прав і свобод громадян [Текст]. *Право України* [Текст]. 2001. № 9. С. 21–23.

9. Небеська М.С. Роль відомчих нормативних актів у правовому регулюванні діяльності ОВС щодо забезпечення прав і свобод людини у сфері охорони громадського порядку та громадської безпеки. URL: www.nbnv.gov.ua/portal/soc_gum/pib/2010_/PB-I.
10. Захист прав, свобод та законних інтересів громадян України у процесі здійснення правоохоронної діяльності [Текст] : монографія / Діхтієвський В.П., Бесчастний В.М., Філонов ВП. [та ін.] ; за заг. ред. Діхтієвського В.П. Донецьк : Ноулідж, 2009. 219 с.
11. Левицька М.Б. Проблеми нормативно-правового забезпечення безпеки особи як головного об'єкта системи національної безпеки України / М. Б. Левицька // Держава і право [Текст] : зб. наук. пр. Вып. 10: Юридичні і політичні науки / Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. [б. в.], 2001. С. 212
12. Про Національну поліцію: Закон України від 02 липня 2015 року № 580–VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. Ст. 37
12. Забезпечення органами внутрішніх справ міжнародно-правових стандартів прав людини при охороні громадського порядку [Текст] : у 2 ч. : Ч. 1. Київ : НАВСУ, 2001. 460 с.
13. Гамалій І.В. Діяльність міліції щодо забезпечення конституційних прав свобод громадянина. *Держава і право* [Текст]. Київ : [б. в.], 2000. Вып. 5 : Юридичні і політичні науки. С. 105—111.
15. Негодчепко О.В. Забезпечення прав та свобод людини органами внутрішніх справ України [Текст] : монографія. Дніпропетровськ : Поліграфіст, 2002. 416 с.